

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ƏRAZI BÜTÖVLÜYÜ
UĞRUNDA GEDƏN DÖYÜŞLƏRDƏ QADINLARIN İŞTİRAKI
(1992-1994)**

Tamam Şaməmməd qızı Cəfərova
Azərbaycan Dillər Universiteti
tjafarova59@mail.ru

Açar sözlər: *qadın döyüşçülər, Qarabağ müharibəsi, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, Şəhidlər xiyabanı*

Məqalədə Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə fərqlənən azərbaycanlı qadınlardan bəhs olunur. Yüzlərlə qadın erməni işğalçı qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasına hərbi təcavüzünün qarşısını almaq üçün hərbi əməliyyatlarda iştirak edib. Onlardan bir çoxu əsgər, signalçı, snayper, tankçı, tibb bacısı kimi döyüşərək, canlarını əsirgəmədilər və vətən uğrunda gedən döyüşlərdə şəhid oldular. Məqalədə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları Salatın Əsgərova, Gültəkin Əsgərova, eləcə də 26 qadın qəhrəman haqqında məlumat yer alıb. Müəllif müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək qadın döyüşçülərinin və şəhidlərinin döyüşlərinin tarixinə aydınlıq gətirməyə çalışıb.

**ФАКТЫ ЖЕНСКОГО ГЕРОИЗМА В БИТВАХ ЗА
ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ ЦЕЛОСТНОСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ(1992-1994)**

Тамам Джафарова

Ключевые слова: *женщины-бойцы, Карабахская война, Национальный Герой Азербайджана, Аллея Шахидов*

В статье рассказывается об азербайджанских женщинах, отличившихся в сражениях за Карабах. Сотни женщин участвовали в военных операциях, чтобы предотвратить против Азербайджанской Республики. Многие из них, воевавшие в качестве солдат, связистов, снайперов, танкистов, медсестер не жалели свою жизнь и в боях за Родину пали смертью шехидов. В статье содержится информация о Национальных героях Азербайджана Салатын Аскеровой, Гюльтекин Аскеровой, а также 26 женщинах героев. Используя различные источники, автор пытался пролить свет на историю сражений женщин-бойцов и шехидов.

PARTICIPATION OF WOMEN IN THE BATTLES FOR THE TERRITORIAL INTEGRITY OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (1992-1994)

Tamam Jafarova

Keywords: *female fighters, Karabakh war, National Hero of Azerbaijan, Alley of Martyrs*

The article deals with Azerbaijani women who distinguished in the battles for Karabakh. Hundreds of women sacrificed their lives as soldiers, communicators, snipers, tankers, nurses to prevent the military aggression of the Armenian occupying forces against the Republic of Azerbaijan and many of them were women martyrs for the Motherland. The article contains information about the National Heroes of Azerbaijan, Salatin Askerova, Gultekin Askerova, as well as 26 heroic female fighters. The author tried to cast light on the ways of battles of women veterans and martyrs by using various sources.

Azərbaycan qadınlarının milli tariximizin bütün dövrlərində öz iradəsi və mərdliyi, saflığı və sədaqəti ilə ölkənin ictimai-siyasi həyatında, xalqın milli-mənəvi dəyərlər sisteminin formalaşdırılmasında müstəsna yeri vardır. Dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün qorunması, müdafiə qüdrətinin artırılmasında və milli ordu quruculuğunda zəngin mənəvi-intellektual səviyyəsi ilə fərqlənən Azərbaycan qadınları da yaxından iştirak etmişlər. Bu iş bu gün də davam edir. Qadınlar XX əsrin 80-ci illərinin sonu 90-cı illərinin əvvəllərində milli-azadlıq hərəkatının bütün mərhələlərində və o cümlədən Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə öz qəhrəmanlıqları ilə fərqlənmişlər.

Azərbaycan qadınları 1992-1994-cü illərdə Azərbaycan Milli Ordusunun bütün qoşun növlərində, hərbi tibb müəssisələrində, qospitallarda və digər sahələrdə əvəzsiz xidmət etmişlər. Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərin ən qızğın dövründə Azərbaycan Respublikasının 74 min hərbi qulluqçusundan 2 min nəfəri qadın idi və onlardan 600 nəfəri hərbi əməliyyatlarda birbaşa iştirak etmişdi. 1992-ci ildə qadınlardan ibarət batalyon da yaradılmışdı. 1992-ci ildən başlayaraq Müdafiə Nazirliyinin ilk nizami briqadası könüllülər hesabına kompleksləşdirilirdi. Xüsusən, tibb bacıları və qadın həkimlərin ordu sıralarına yazılması kütləvi hal almışdı.

Qadınlar döyüşən hərbi hissələrin sıralarında kişilərlə bərabər vuruşurdular. Məsələn, birinci desant-hücum briqadasının sıralarına yazılan ilk döyüşçülərdən biri Nurcahan Hüseynova olmuşdur. Qarabağ müharibəsi

veteranı Elmira Hüseynova ilk dəfə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Allahverdi Bağırovun qərargahında xidmətə başlamış, cəbhənin ən qaynar nöqtələrində olmuş, 100-dən çox vətəndaşımızın erməni əsirləri ilə dəyişdirilməsi əməliyyatlarında iştirak etmişdir. O, 1992-ci ilin yazından Şirin Mirzəyevin 836 sayılı hərbi hissəsinin 5-ci batalyonunda döyüşçü, jurnalist, həmin ilin payızından isə 6-cı batalyonda döyüşçü, tibb xidmətinin rəisi kimi çalışmışdır [1, s.19].

Azərbaycanın ilk şəhid qadın jurnalisti Salatın Əsgərova Dağlıq Qarabağda erməni silahlılarının törətdiyi vəhşiliklər barədə “Molodyoj Azerbaydjana” qəzetinin müxbiri kimi cəbhədən reportajlar hazırlayırdı. O, 1991-ci il yanvarın 9-da Laçından Şuşaya yollanarkən, Qaladərəsi kəndi yaxınlığında əyləşdiyi maşının erməni silahlıları tərəfindən atəşə tutulması nəticəsində həlak olub. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 noyabr 1992-ci il tarixli 294 sayılı Fərmanı ilə Əsgərova Salatın Əziz qızına, ölümündən sonra, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilib. Qətlə yetirildiyi yerin yaxınlığındakı kənd onun adı ilə Salatınkəndadlandırılır [2, s.26; 3, s.23].

Ermənistanın hərbi təcavüzünə qarşı aparılan müharibə zamanı şəhidlik zirvəsinə ucalmış Gültəkin Əsgərova 20 noyabr 1960-ci ildə Bakı şəhərində doğulub. Azərbaycan Tibb Universitetini bitirdikdən sonra 1985-ci ildə əmək fəaliyyətinə 8 sayılı Təcili Yardım Stansiyasında başlayır. 1992-ci il aprelin 4-də 5 tibb bacısı ilə könüllü cəbhəyə gedir. 19 iyul 1992-ci ildə Əsgəran rayonunun Aranzəmin yüksəkliyi uğrunda gedən döyüşdə qəhrəmancasına şəhid olub [4, s.9; 5, s.6]. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə Əsgərova Gültəkin Məlik qızına (1960-1992) Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilib [3, s.34].

Ölümündən sonra “Azərbaycan Bayrağı” ordeni ilə təltif olunan Qaratel Şəmi qızı Hacımuradova 1948-ci ildə Ağdam rayonunun Aşağı Əskipara kəndində doğulub. 1962-ci ildən Bakı Ticarət Texnikumunda, 1965-1970-ci illərdə Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunda təhsilini davam etdirib. Q.Hacımuradova 1976-1991-ci illərdə neft-kəşfiyyat idarəsində işləmiş, müharibə başlayan andan kəndin könüllü özünümüdafiə dəstəsinə qoşulmuşdu. 1990-cı ildə Bağanis-Ayrımda baş verən soyqırımı cinayətindən sonra ermənilər ətraf kəndləri müntəzəm olaraq atəşə tuturdular. Aşağı Əskipara strateji cəhətdən mühüm mövqedə olduğundan kənd gənclərindən ibarət könüllü özünümüdafiə batalyonu yaradılır. Q.Hacımuradova erməni işğalçılarının kəndi işğal etməsinin qarşısının alınması zamanı aparılan ağır döyüşlərin birində düşmən əlinə sağ keçməmək üçün özündə saxladığı zəhəri içərək həlak olur [6, s.19].

Qarabağ müharibəsi veteranı Gülnarə Cabbarova 1971-ci ildə Qubada dünyaya göz açıb. Həyat yoldaşı ilə bərabər Ağdam istiqamətində gedən döyüşlərə qatılıb. Ağdam hospitalında tibb bacısı olaraq xidmət edib. Ağdamın

Yusifcanlı kəndində yerləşən hərbi xəstəxanada tibb bacısı olaraq xidmət edib [7, s.5].

Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında təhsil alan, döyüş yoldaşları arasında “Qaqa” ləqəbi ilə tanınan Aidə Şirinova birinci dərəcəli idman ustası olub. Bərdə şəhəri hərbi və idman müəllimlərindən təşkil olunmuş batalyona daxil olaraq, əsgərlərin fiziki hazırlığı üzrə rəis, sonra əsgərlərin sosial müdafiəsi üzrə batalyon komandirinin müavini vəzifəsinə təyin edilib. Talış, Gülüstan, Marağa, Marquşavan, Həsənqaya, Aşağı və Yuxarı Çaylı, Ağdərə, Qırmızıkənd, Kasaped, Dəmirlı, Orta kənd, Dranbon, Çıldıran və başqa yaşayış məntəqələrinin erməni hərbi birləşmələrindən təmizlənməsində iştirak edib [8, s.11].

Ağdaş rayonunda doğulan Rühəngül Paşa qızı Hüseyinli gəncliyini Qarabağ döyüşlərində keçirib. Ali iqtisad təhsili alıb. Respublika Nəqliyyat Nazirliyində şöbə müdiri işləyib. Xidməti fəaliyyəti ilə bağlı Qarabağ regionunda - Xocalı, Şuşa, Xocavənd, Qubadlı, Cəbrayıl, Xankəndində ezamiyyətdə olub. Onun əsas fəaliyyəti döyüş ərazisini nəqliyyatla təmin etməkdən ibarət idi. 1992-ci ildə Xocavənddə gedən döyüşlərin birində yaralanıb [9, s.11].

Növrəstə Ağakərim qızı Yusifova Bakıda doğulub, ali təhsillidir. İlk dəfə Sıxov batalyonuna daxil edilməsi üçün müraciət etsə də, qəbul edilməyib. Binəqədi rayon İcra Hakimiyyətinin indiki binasında Qarabağ Müdafiə Batalyonunun Könüllülər Şurası onun atıcılıq üzrə respublika birincisi olduğunu nəzərə alaraq, snayperçi-atıçı kimi heyətə qəbul edərək, döyüş bölgəsinə göndərib. Azərbaycanın ilk snayper və kəşfiyyatçı qadını kimi Növrəstə Yusifova Ağdam, Goranboy, Qubadlı, Ağdərə, Zəngilan və digər rayonların düşməndən müdafiəsində iştirak edib. Növrəstə Yusifova hazırda Qarabağ Əlilləri və Veteranları Cəmiyyətinin sədridir [10, s.11].

Sevil Rəsulova 1960-cı ildə Ağdaş rayonunda anadan olub. Bakıdakı 175 sayılı məktəbdə təhsil alıb. 1990-cı ilin yanvarında Ağdam könüllü batalyonuna yazılaraq, ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak edib. Naxçıvanı, Sırxavənd və Ağdərə yüksəklikləri uğrunda gedən döyüşlərdə vuruşub. Malıbəylidən dinc sakinlərin çıxarılmasında iştirak edib. 1992-ci ilin iyul ayının 30-da ayağından yaralansa da, yenidən cəbhəyə qayıdıb. Əsgəran uğrunda gedən döyüşlərin birində isə başından və çiyindən qəlpə yarası alıb. Laçının müdafiəsi uğrunda döyüşlərdə onurğa sütunundan yaralanıb. I qrup Qarabağ müharibəsi əlilidir [11, s. 5].

Kəmalə Məmmədova 1991-ci ildə 18 yaşında könüllü olaraq Qarabağa - döyüş bölgəsinə gedib. 1992-ci ildə başından güllə yarası alsa da, 2 aylıq müalicədən sonra, yenə döyüşə qayıdıb. 1993-cü il Murovda və Ağdamda gedən döyüşlərdə iştirak edərək, dəfələrlə döyüş mövqeyindən yaralı əsgər yoldaşlarını xilas edib. Hazırda respublika Fövqəladə Hallar Nazirliyi orqanlarında xidmət edir.

Vəfa Mansurova 1966-cı il iyulun 23-də Qazax rayonunun Daş Salahlı kəndində anadan olub. Doğma kəndini düşmənlərdən qorumaq üçün silahdaşları ilə bərabər yaşayış yerinin ətrafında səngər qazdırıb, gecələr sərhəddə gözetçi növbələri yaradıb. Ziyalıların, ağsaqqalların köməyi ilə kənddə ianə yığdıraraq, könüllü hərbi birləşmələr üçün xeyli sursat aldırıb. Onun və silahdaşlarının sayəsində düşmən sərhəddə yerləşən Daş Salahlı kəndinə yaxın düşə bilməyib [12].

Gülərə Musayeva 1954-cü ildə anadan olub. 1971-1976-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Riyaziyyat fakültəsində təhsil alıb. 1989-cu ildə Tədqiqatlar Elmi-İstehsal Birliyinin baş direktoru Tofiq İsmayılovun təqdimatı ilə Qarabağa - Xalq Komitəsinə təqdim olunub. 18 sentyabr 1990-cı ildən komitə tərəfindən Respublika Təşkilat Komitəsinə - Xankəndinə göndərilərək xüsusi təyinatlı nümayəndə kimi Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində, həmçinin Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Fizuli, Ağdam, Qazax və Ağstafa bölgələrində fəaliyyət göstərüb. Həmin illərdə Qarabağa Xalq Yardım Komitəsinə Rəyasət Heyətinin, komitənin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin ştatdankənar xüsusi müxbiri və redaksiya heyətinin üzvü olub. 1992-ci il dekabrın 7-də Bakı şəhəri Nizami rayonu hərbi komissarlığı tərəfindən döyüşən orduya həqiqi hərbi xidmətə çağırılaraq, Müdafiə Nazirliyi Kəşfiyyat İdarəsi rəisinin sərəncamına göndərilib. 1993-cü il yanvarın 16-da 707 nömrəli hərbi hissədə gənclərlə iş üzrə təlimatçı, 1994-cü ildən 1998-ci ilə qədər 171 nömrəli hərbi hissədə 2-ci tabor komandirinin müavini, 1998-ci ildən 2002-ci ilə qədər 251 nömrəli hərbi hissə komandirinin təbiyə işləri üzrə müavini vəzifələrində çalışıb. Azərbaycan Respublikası müdafiə nazirinin 31 may 2002-ci il tarixli əmrinə əsasən tərxis olunub. Döyüş bölgəsində həqiqi hərbi xidmətdə olduğu üçün, 1997-ci ildə BDU-nun Hüquq fakültəsində diplom işini müdafiə edərək, hüquqşünas ixtisasına yiyələnib. 1992-ci ilin dekabrında Müdafiə Nazirliyinin Kəşfiyyat idarəsinin sərəncamına - 472 sayılı hərbi hissəyə, oradan da Qazaxdakı 707 nömrəli hərbi hissəyə göndərilib. 1992-ci ilə qədər Xankəndində yerləşən Respublika Təşkilat Komitəsinə ezam olunub. Bu qrupa Dadaş Rzayev və Əlif Hacıyev də daxil idi. Gülərə Musayeva türk dilləri üzrə mütəxəssis kimi "polkovnik Qalina İsaqovna Tişinka" məxfi adı altında hərbi kəşfiyyat əməliyyatlarında iştirak edirdi [13, s.5].

Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak edən şəfəq bacısı, çavuş Dilşad İsmayılova 1992-1994-cü illərdə cəbhədə yaralanan 587 əsgəri döyüş meydanından çıxara bilmişdi.

1963-cü ildə Qobustan rayonunda doğulan Gülpəri Sərkərova isə döyüş yoluna könüllü olaraq 1992-ci ildə Ağdamda, "Dəmiryeyənlər" adlı batalyonda başlamış, kəşfiyyatçı olmuşdur. Sırxavənd-Kıcan əməliyyatında, Papravənd

kəndinin müdafiəsində böyük qəhrəmanlıq göstərib. 1994-cü il mayın 12-də imzalanan atəşkəsdən sonra Neft Daşlarında işləyib.

1962-ci ildə Maştağa qəsəbəsində doğulan, 187 saylı orta məktəbi və Bakı 1 saylı Tibb Məktəbini bitirən Elmira İbrahimova 1992-ci ildə Sabunçu rayon Hərbi Komissarlığa müraciət edərək cəbhə bölgəsinə göndərilməsinə nail olub. O, Tərtərdə “Qurtuluş” batalyonunda xidmət edərkən şəhid olmuş şəfqət bacısı Rəhilə Orucovanı əvəz edib. Marquşevan, Mehmanə, Sırxavənd, Dovşanlı, Çıldıran və Tərtər su anbarı ətrafındakı döyüşlərdə iştirak edib.

Qarabağ müharibəsi veteranı Şirin Həmid qızı Şirinxub (1948-ci il) 1993-cü ilin yanvarında könüllü olaraq cəbhəyə yollanıb. Ağdam rayonunun Şıxlar kəndi uğrunda döyüşlərdə idarə etdiyi “QAZ-66” maşını ilə yaralı döyüşçülərin atəş xəttindən çıxararaq, hərbi hospitala daşınmasında iştirak edib. Səhhətinə görə ordudan 1995-ci ildə tərxis olunub [14, 473-481].

Azərbaycan Respublikasının Qusar rayonundan olan Səmayə Bədəlova 1992-ci ildə könüllü olaraq cəbhəyə yollanıb. Laçın, Ağdam, Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında gedən döyüşlərdə iştirak edib. Müharibədə fərqləndiyi üçün ona tağım komandiri vəzifəsi verilib. Qadın döyüşçü 1994-cü ilin fevral ayında ilk dəfə başından yaralansa da, yarası sağalan kimi yenidən cəbhəyə qayıdıb. Səmayə Bədəlova 1995-ci ildə postda olarkən minaya düşüb ağır yaralandığı üçün hərbi xidmətdən tərxis olunub [15].

Mələhət Ənvər qızı Nəsibova 1953-cü il martın 30-da Şəmkir rayonunun Zəyəm kəndində anadan olub. Bakı Tikiş Fabrikində çalışıb. Dilarə Əliyeva adına Qadın Hüquqları Müdafiə Cəmiyyətinin üzvü kimi Bakıxanov adına tikiş fabrikinin nümayəndələri ilə Ağdam-Tərtər cəbhəsində döyüşən əsgərlərə yardım apararkən cəbhə bölgəsində qalmağa qərar verib. 2 avqust 1992-ci ildə Ağdərə rayonunun Drambon kəndinin (indiki Kəlbəcər rayonunun Heyvalı kəndi) düşməndən azad edilməsi uğrunda gedən döyüşdə Mələhət Nəsibova qəhrəmancasına həlak olub [16, s.11]. 1992-ci il avqustun 18-də Bakıda Şəhidlər Xiyabanında dəfn olunub.

Mərziyə Saleh qızı Piriyyəva 1960-cı il mayın 19-da Zəngəzur mahalının indiki Qafan bölgəsində doğulub. 1990-cı ildə Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinə daxil olub. Tibb bacısı kimi əmək fəaliyyətinə 1992-ci ildə Mərkəzi Hospitalda başlayıb. 1992-ci ildə ilin may ayında könüllü olaraq döyüş bölgəsinə, Ağdamdakı Marhızlı hospitalına göndərilib. 864-cü hərbi hissənin tərkibində Abdal Gülablı, Drambon, Sırxavənd və Çıldıran ətrafında döyüşlərdə iştirak edib. 1993-cü il aprelin 13-də strateji əhəmiyyətli Pırbulaq yüksəkliyinin düşməndən təmizlənməsi əməliyyatında ağır yaralanmasına baxmayaraq, sağaldıqdan sonra, yenidən ön xəttə qayıdıb [15, s.22-30].

Yazıçı-jurnalist Zemfira Məhərəmlinin müəllifi olduğu “Qarabağ müharibəsi: zərif talelər” adlı kitabda Qarabağ müharibəsində iştirak edən 80

nəfər qadın döyüşü haqqında ətraflı məlumat verilib. Onlardan döyüş əməliyyatlarında qəhrəmancasına həlak olanlar aşağıdakılardır:

- Abdullayeva Aytən Abdulla qızı (1972-ci il) 1992-ci ildə Ağdərənin düşməndən təmizlənməsində iştirak edib. 1992-ci il noyabrın 13-də həlak olub;

- Abdullayeva Ceyran Səyyah qızı (1962-ci il) Ağdam rayonunun müdafiəsində həlak olub. Hər ikisi Bakıda Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib;

- Abbasova Elmira Balakişi qızı (1953-cü il) Gədəbəy istiqamətində sərhədlərin düşməndən qorunmasında iştirak edib, 1992-ci ilin avqustunda döyüşdə həlak olub. Şəmkirdə Şəhidlər xiyabanında dəfn olunub;

- Cabbarova Sevda Fazil qızı (1954-cü il) 1992-1993-cü illərdə Ağdam-Ağdərə bölgələrində gedən döyüşlərdə iştirak edib, 1993-cü il fevralın 8-də həlak olub. Gəncənin Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib;

- Məleykə Əhməd qızı Əhmədova (1957, Qərbi Azərbaycan, Böyük Ayrım kəndi - 2006, ikinci Fəxri Xiyaban) Bakı 2 sayılı Tibb məktəbini bitirib. 1992-ci il sentyabrın 24-də hərbi-sanitar qatarının ilk tibb bacısı kimi cəbhəyə yollanıb. Fərrux, Şelli, Çullu, Naxçıvanik, Gülablı döyüşlərində, Ağdam şəhərinin müdafiəsində iştirak edib. Hərbi əməliyyatlar dövründə Ağdam hərbi-səhra cərrahiyə hospitalının baş tibb bacısı kimi minlərlə yaralıni həyata qaytarıb. Birinci dərəcəli tibb xidməti kapitanı M.Əhmədova ölkə Prezidentinin 1994-cü il 9 oktyabr tarixli Fərmanı ilə "Azərbaycan Bayrağı" ordeni ilə təltif olunub;

- Əsgərova Alimə Zöhrab qızı (1971-ci il) Goranboy bölgəsində gedən döyüşlərdə iştirak edib. 1992-ci ilin iyununda həlak olub. Şəkinin Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib;

- Heydərova Gülbar Heydər qızı (1965) doğulduğu Füzulidə döyüş əməliyyatlarında iştirak edib. 1993-cü il 24 iyununda qardaşı Kərimlə bir mövqedən digər mövqeyə keçərkən qarşılarında partlayan qəlpədən ağır yaralanaraq, vəfat etmişdir. Bakıda Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib;

- Qarayeva Rəhilə Komsomol qızı (Rəhilə Qorxmaz, 1970-ci il) Qubadlı döyüşlərində iştirak edib. 1993-cü il iyulun 31-də həlak olub. Tovuzda Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib;

- Mirzəyeva Məleykə Mehralı qızı (1962-ci il) Qubadlıda gedən döyüşlərdə iştirak edib. 1993-cü ildə həlak olub. Saatlıda Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib;

- Orucova Rəhilə Əli qızı (1965-ci il) Tərtər və Ağdam döyüşlərində iştirak edib. 1992-ci il mayın 13-də yaralıları döyüş meydanında çıxararkən həlak olub. Məzarı Bakıda Şəhidlər xiyabanındadır;

- Rəcəbova Sədaqət Abakər qızı (1971-ci il) 1992-ci ilin fevralından Ağdam, Ağdərə və Füzuli bölgələrində gedən döyüşlərdə iştirak edib. 1993-cü il avqustun 8-də həlak olub. Zaqatalada Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib;

- Şahkərimova Aida Bəhram qızı (1976-cı il) 1992-ci il mayın 23-dən Tərtərdə gedən döyüşlərdə iştirak edib. Həmin ilin iyunun 15-də həlak olub. Bakıda Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib.

- Könül Kamran qızı Qəhrəmanova 1972-c il iyulun 6-da Şəki şəhərində doğulub. Azərbaycan Dövlət İncəsənət Universitetində təhsilini yarımçıq qoyaraq, cəbhəyə yollanır. Şəki şəhidləri haqqında xatirə toplusundakı "Qəhrəman Könül" başlıqlı məqalədə oxuyuruq: "... *Qarabağ hadisələri Könülün həyatında döyüş nöqtəsi oldu. Həcər qeyrətli, Nigar şücaətli qız təhsili bir kənara qoyubkənnüllüolaraq Xocalıya, döyüş bölgəsinə getdi. Könül 1991-ci ilinnoyabr ayından 1992-ci ilin sentyabrınadək Xocalı, Goranboy, Ağdam, Şuşa, Laçın rayonlarında gedən döyüşlərdə fəal iştiraketmiş, yaralı əsgərlərimizətibb bacısı kimi yardım göstərmişdir*" [17]. O, 1992-ci il sentyabrın 30-da ağır yaralanaraq şəhid olub. Şəkidə Şəhidlər xiyabanında torpağa tapşırılıb. Vaxtilə yaşadığı küçəyə Könül Qəhrəmanovanın adı verilib [18, s.13].

Beləliklə, Ermənistanın işğalçı qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzünün qarşısının alınmasında yüzlərlə qadın sırayı əsgər, rəbitəçi, snayper, tankçı, tibb bacısı olaraq fədakarlıq göstərmiş, onların bir çoxu Vətən uğrunda şəhid olmuşdur. Qarabağ müharibəsində şəhid olan qadınlarının adları Azərbaycan milli tarixinin səhifələrinə qızıl hərflərlə yazılıb. Qarabağın azad edilməsi uğrunda aparılan hərbi əməliyyatlarda 2533 qadın iştirak etmişdir. Onlardan 2 nəfəri Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür.

Qadınlar döyüşən hissələrin maddi-texniki təminatında da yaxından iştirak edirdi. Müharibənin ilk vaxtlarında Ağdam rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Xuraman Abbasova əsil vətənpərvərlik nümunəsi göstərərək erməni təcavüzündən əziyyət çəkən azərbaycanlı əhalinin hərtərəfli təminatını təşkil etmiş, Qarabağa yük karvanları aparmışdı. O, ermənilərə qarşı vuruşan yerli silahlı dəstələrin, xüsusi təyinatlı milis bölmələrinin və Milli Ordunun təminatında da əsl fədakarlıq nümunəsi göstərmişdir. Xuraman Abbasova Milli Ordunun yaranmasında fəal iştirak etmiş, Müdafiə Nazirliyinin fonduna 100 min rubl (təqribən 110 min ABŞ dolları) bağışlamış, rayonda yaradılmış ərazi özünümüdafiə taboru könüllülərinin təchiz edilməsi üçün Gürcüstandan 350 dəst hərbi libas alınıb gətirilməsinə nail olmuşdu.

1994-cü il mayın 8-də Bişkek protokolu imzalandı. Azərbaycanın düşmən üzərində hərbi uğurları sayəsində mayın 12-də cəbhədə atəşkəsə nail olundu.

Birinci Qarabağ savaşıdan sonra Azərbaycan dövləti gələcək mübarizəni davam etdirmək üçün kifayət qədər siyasi iradə, hərbi qüvvə, demoqrafik və ideoloji potensialını nəinki qoruyub saxladı, həmçinin beynəlxalq mövqeyini daha da gücləndirdi. 1994-cü il (oktyabr) və 1995-ci ildə (mart) dövlət çevrilişi cəhdlərini dəf edərək müstəqilliyin əsaslarını daha da möhkəmləndirdi.

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpası naminə xalqın bütün təbəqələrinin səylərini birləşdirilməsi üçün ilkin şərait yaradıldı [19, s.33].

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində minlərlə qadın hərbi qulluqçu xidmət edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 23 dekabr 2011-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 3.4 maddəsində göstərilir: “Siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən hərbi uçot ixtisası olan 19 yaşından 40 yaşınadək Azərbaycan Respublikasının qadın vətəndaşları özlərinin razılığı ilə hərbi qeydiyyatla götürülür və bağlaşma əsasında Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində hərbi xidmətə qəbul edilirlər [20,s.1-3].

Müdafiə Nazirliyində yaradılan “Qadınlar və hərbi qulluqçuların ailə üzvləri ilə iş üzrə şöbəsi” Müdafiə Nazirliyinin Aparatı, qoşun növləri, qarnizon, birlik, birləşmə və hissələr, xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrində hərbi qulluqçuların və onların ailə üzvlərinin asudə vaxtının səmərəli təşkili, ailə-məişət problemlərinin öyrənilməsi və yaranan çətinliklərin vaxtında həlli, xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən həlak olmuş və sağlamlığını itirmiş hərbi qulluqçuların ailə üzvlərinə qayğı, gənc və çoxuşaqlı hərbi qulluqçu ailələrinə dəstək və digər məsələlərdə komandanlığa və rəhbərliyə köməklik göstərir. Müdafiə Nazirliyində belə vacib qurumun yaradılması qadınlar və hərbi qulluqçuların ailə üzvləri tərəfindən minnətdarlıq hissi ilə qarşılır. Bundan başqa Azərbaycan Ordusunun müxtəlif hissə və təşkilatlarında, eləcə də cəbhə bölgəsində yerləşən bölmələrdə fəaliyyət göstərən Qadın Şuraları yaradılmışdır. Hərbçi ailələrin problemləri nəzarətə götürülür və həlli istiqamətində addımlar atılır. Həzi Aslanov adına Ordu İdeoloji və Mədəniyyət Mərkəzində görüşlər keçirilir. Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasında şəhid övladlarının müayinə və müalicəyə cəlb olunurlar.

Ədəbiyyat:

1. Muradlı X. “Elə oğlanların ölümünü görmüşəm... elə bilirəm özüm ölüb getmişəm...” – qadın döyüşçünün dəhşətli xatirələri // Hərbi And. 2019, 3 may.
2. Zeynalov R. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları. Bakı: Gənclik,1996.
3. Verdizadə S. Salatın – ölümün gözünə dik baxan qadın // İki sahil, 2015, 20 mart.
4. Bayramqızı Ə. Şəhidlər xiyabanında düşüncələr//Xalq qəzeti, 2018, 8 mart.
5. Allahverdiyev R. Həkim döyüşçü – milli qəhrəman // Respublika, 2008, 18 noyabr.
6. Musazadə K. Savaş alınlarına yazılmışdı // Ayna, 2011, 11 iyun.

7. “Toydan sonra ərimlə birlikdə müharibəyə getdim” // Bizim yol, 2011, 26 noyabr.
8. Fəttayeva M. Müstəqil Azərbaycanın ilk qadın zabiti // Bizim yol, 2011, 29 noyabr.
9. Həyatını müharibəyə həsr edən xanımlar// Bizim yol, 2011, 1 dekabr.
10. “Qarabağa getməyimə əngəl olacaq kimsəm qalmamışdı” // Bizim yol, 2011, 1 dekabr.
11. Məhbətoğlu Q., Hidayətova. “Sevil Rəsulova: “20 yanvardan 5 gün sonra cəbhəyə yollandım” // Zaman, 2012, 19-23 yanvar.
12. Mansurova Z. Azərbaycanın qəhrəman qadınları döyüş meydanlarında//azertag.az/xeber/Azərbaycanın_qəhrəman_qadınları_doyus_meydanlarında- 08.05.2015.
13. Ağayev Q. Qarabağda döyüşmüş kəşfiyyatçı qadın: “Ermənilər bilmirdilər ki, mən azərbaycanlıyam” //Türküstan, 2017, 7-13 mart.
14. Məhərrəmli Z. Qarabağ müharibəsi: zərif talelər. Bakı: CBS, 2018, 496 s.
15. Qarabağ müharibəsi zamanı şimal bölgəsindən olan yeganə qadın döyüşçü / <https://interaztv.com/society/9259>, 28 may, 2020.
16. Əhmədov A. Şəhidlərimiz // Bizim Yol, 2016, 7 may.
17. Şəki qartalları: Şəki şəhidləri haqqında xatirə toplusu. A.Qafarov., M.Əmrahov, G.İsmayılova və b. – Red. M.İ.Əmrahov. – Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 1998, 426 s.
18. Əhmədov A. Ən böyük arzusu kino rejissoru olmaq, filmlər çəkmək idi... // Mədəniyyət, 2017, 26 iyul.
19. Араслы Дж. Армяно-азербайджанский конфликт (военный аспект). Баку: Издательство «Эргюнь», 1995, 40 с.
20. Hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan, 2012, 11 fevral.